

Dějiny českých médií ve 20. století: koncepční východiska

Zeměpisné zasazení českých zemí do přibližného středu Evropy bývá často důvodem pro vysvětlování či zdůvodňování jejich komplikovaného vývoje, poznamenaného státoprávními přeryvy a diskontinuitami. Rok vzniku samostatného Československa je tak nepochybně logickým mezníkem pro označení nové státně politické éry existence historických zemských celků – Čech, Moravy a Slezska. Toto zatížení „časovat“ dějiny podle politických přelomů v dějinách států velmi zkresluje pohled na vývoj komunikační kultury obyvatel příslušného „státního“ útvaru. Je důvod tvrdit, že československý režim v samém svém začátku vytvořil natolik nové právní, politické a ekonomické prostředí pro působení médií, že až kontrastovalo s podmínkami rakouského režimu před rokem 1914?

Ukazuje se, že takový důvod neexistuje. **Dějiny médií a mediální komunikace**, jako samostatný tematický segment minulosti, jsou při hledání periodizace v mnohem svízelnější situaci než dějiny států. Přesto je vývoj médií v českých zemích tradičně členěn právě podle zlomů politických režimů, na úkor zřetelnosti vazby mezi médii a společností. Tento periodizační přístup je však do značné míry oprávněný tehdy, když jsou důsledky politických změn ve vztahu k médiím natolik radikální, že na delší či kratší dobu přehodí výhybku ve vývojové koleji regulace médií, tedy například v aktivním přímém či nepřímém zasahování státního režimu do spontánního utváření struktury mediálního vlastnictví, vydavatelských, výrobních a profesních podmínek pro tvorbu a distribuci mediálních obsahů. Proto se tímto způsobem časově pohodlně vymezují „médiá“ pod totalitními či autoritativními vládami: tedy v období druhé republiky, za protektorátu, v letech 1945–1948, 1948–(1968)–1989.

Pro hledání hranice mezi obdobím „rakousko-uherským“ a „prvním československým“ se tento periodizační přístup příliš nehodí. Demokraticky definovaný režim tzv. **první Československé republiky** navazoval v organizaci mediální komunikace přímo na liberální režim předválečného Rakousko-Uherska a fakticky se vůči němu nikdy negativně nevymezil, ač v rovině deklaratorní tomu bylo zcela opačně. (Nehledáme samozřejmě kontinuitu ve výjimečném stavu suspenze liberálního zákonodárství v období „Velké války“, tedy 1. světové války.) Symptomem této kontinuity je nejvíce fakt, že po celé meziválečné období platil v českých zemích jako výchozí norma rakouský tiskový zákon z roku 1862. Přitom samotné nástupnické Rakousko se tohoto legislativního pojitka s minulostí zbavilo a přijalo zákon nový.

Nechceme-li ve snaze o přehlednost uspořádat vývoj médií reduktivně, podle absolutizace hlediska vývoje technologických změn, a máme-li ambice vymezit mediální komunikaci jako vnitřně provázaný systém politických, hospodářských, sociálních a technologických vazeb umožňujících sdělování a sdílení obsahů prostřednictvím médií, je nutné volit pro české země devatenáctého a počátku dvacátého století kritérium obecnějších kulturních aspektů mediální komunikace v civilizačním procesu tzv. společenské modernizace, jak jsme o nich stručně pojednali prvním oddílu.

Zatímco obecná historiografie v tomto směru uznává termín tzv. dlouhého 19. století (od tereziánsko-josefinských reforem z 80. a 90. let 18. století do roku 1914 resp. 1918), historiografie médií v českých zemích může shodně přijmout počátek tohoto období, ale jeho konec je už problematický. Velká válka 1914–1918 je jistě i pro společnost českých zemí zásadním přelomem ve vývoji společenské kultury, neboť stejně jako v jiných zemích urychlila směrodatné procesy unifikace a standardizace společenských norem, vzorů, nezvratně narušila tradiční kulturní formy společenského života a přispěla k definitivnímu rozvolnění bariér mezi tradičně uzavřeně vnímanými společenskými skupinami. Kvantifikovatelná obecná hodnota výkonu jako měřítko pro zařazení do žebříčku společenské užitečnosti a významu se v důsledku válečného civilizačního zlomu emancipovala od hodnot prisouzených stavovskou predestinací, rodovou zařazeností (emancipace žen) a bez ohledu na politickými ideologiemi živené nacionální stereotypy pragmaticky překonávala i izolaci německé a české společnosti, a to zejména v ekonomických oblastech.

Ale mediálně komunikační dimenze společenské kultury se v modernizačním smyslu v českém prostředí skutečně „láme“ až zhruba od druhé poloviny let dvacátých. Tehdy také v českých (československých) podmínkách dochází k plnému prosazení a potvrzení tendencí utvářejících základy masové kultury a masové společnosti. A média, periodický tisk a rozhlas, za vydatného přispění produkce domácího i mezinárodního gramofonového a filmového průmyslu přebírají roli hlavního inspirátora, tvůrce a distributora znaků masové konvence: finanční a prostorové dostupnosti srozumitelnou formou podaných a do značné míry typově sjednocených obsahů velkému množství konzumentů.

Praktickými projevy tohoto kulturního průlomu do společenské kultury jsou v prostředí samotných médií tyto aspekty:

(a) v **oblasti technologií** masivní rozvoj polygrafie díky rozvoji chemického, strojírenského a elektrotechnického průmyslu (který zajistil rovněž akceleraci rozhlasového vysílání a počátky výzkumu televizního vysílání);

(b) v **oblasti ekonomicko-organizační** koncentrace kapitálu do růstu (a zakládání) akciových společností saturujících rozvoj a konkurenční soutěž vydavatelských (případně i nakladatelských) firem;

(c) v **oblasti produkce masového tisku** (statisícové náklady) – snaha zvyšovat produktivitu zvyšováním fixních nákladů na papír především ve výrobě politicky nezatížených večerníků, zakládání nových, politickým stranictvím jen formálně krytých deníků bulvarizujícího či nezakrytě bulvárně pojatého obsahu a formy, zavádění nových titulů zájmových časopisů orientujících se na rychle šířené módní oblasti životního stylu; v oblasti mediálních profesí – posílení hierarchie a kompetencí v odpovědnosti řízení početně se zvětšujících součástí podnikatelských celků (nezbytné spojování vydavatelství s tiskárnami a často také vlastními distribučními kapacitami), snaha o profesní specializaci a standardizaci zejména v novinářských činnostech.